

LÖFFLER TIBOR
(SZTE ÁJK Politológiai tanszék)

KORLÁTOZOTT RACIONALITÁSOK A KEDVEZMÉNYES HONOSÍTÁSRÓL SZÓLÓ
2004. DECEMBER 5-EI NÉPSZAVAZÁS KAMPÁNYÁBAN

A címben nem véletlenül szerepeltetem a „kedvezményes honosításról” kitélt az akkortájt és azóta is bevett „kettős állampolgárságról” helyett.

A népszavazásra a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére feltett kérdés ugyanis nem a „kettős állampolgárságról”, hanem az állampolgárság kedvezményes honosításával történő megszerzéséről szólt.

Ezzel ellentétben viszont a kampányra és magára a szavazásra mindenekelőtt az nyomta rá a bélyegét, hogy a mérvadó politikai szereplők (pártok, politikusok) közül sokan és az állampolgárok túlnyomó többsége nem ismerte pontosan a népszavazásra feltett kérdéseket, azok tartalmát. Különösen az állampolgárságról szóló kérdés esetében volt tapasztalható „kognitív deficit”. Kivétel nélkül mindenki, még a népszavazást kezdeményező Magyarok Világszövetsége is, a „kettős állampolgárság” megadásáról beszélt, miközben a népszavazáson nem erről, hanem a következőkről kellett az állampolgároknak véleményt nyilvánítani [*a továbbiakban elemeire bontom a kérdést*]:

1. ...az országgyűlés **törvényt** alkosson arról, hogy....
2. ...kedvezményes honosítással ... magyar állampolgárságot kapjon az...
3. ...kérelmére ... kapjon [magyar állampolgárságot]...
4. ...az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. törvény 19. paragrafusa szerinti „magyar igazolvánnyal”... igazolja...
5. ...vagy [magyar nemzetiségét] a megalkotandó **törvényben** meghatározott egyéb módon igazolja.

A szövegben egyértelműen nem szerepel a „kettős állampolgárság” fogalma, jogi kategóriája!!

A népszavazásra bocsátott kérdés, mint fogalmazvány, megfelelt az alkotmány azon követelményének, hogy értelmes, egyértelmű, ellentmondásmentes és közérthető legyen. Megfogalmazását illetően tehát a kérdés nem volt „értelmetlen”.

A szövegből egyértelműen kiderül az is, hogy

- a) az állampolgárokat az Országgyűlés általi törvényalkotás akarásáról kérdezik meg mindenekeelőtt: szülessen-e törvény, az Országgyűlés alkossá-e meg a törvényt
- b) az állampolgárság megadása kedvezményes honosítással történjen (Tehát a szöveg, azaz az állampolgárok akarata megköti a törvényalkotó Országgyűlés kezét: nem akármilyen megoldásról, hanem az állampolgárság kedvezményes honosítással történő megadásáról kell döntenie.)
- c) a kedvezményes honosítás eljárásának egyéni kérelemmel kell megkezdődnie

A kampányt és a szavazási hajlandóságot meghatározta az, hogy az állampolgárok - bizonyos mértékig természetesen - nem néztek utána a kérdéseknek, nem olvasták azokat, és nem kerestek rájuk értelmező magyarázatokat. A kérdések konkrét szövege ritkán és a kampányban alárendelten jelent meg a nyilvánosságban, és a viták nem a kérdések konkrét tartalmáról, nem a konkrét szövegről szóltak.

Szövegszerű pontossággal és logikai elemzéssel könnyedén kimutatható, hogy kampány vitái túlnyomórészt nem feleltek meg az „értelmes”, az „egyértelmű”, az „ellentmondásmentes” és „közérthető” követelményének, a viták a népszavazásra feltett kérdés fényében összességében „értelmetlenek” voltak.

Véleményem szerint kognitív inkonzisztencia (összeférhetetlenség) volt a népszavazásra feltett kérdés és a kérdésre vonatkozó kampányálláspontok között, aminek megfelelő politikai tájékozottság esetében, elégséges politikai ismeretek birtokában kognitív disszonanciát (feszültséget) kellett volna okoznia az állampolgároknak. De csak kellett volna. A főszereplő pártok ugyanis nehezen rekonstruálható stratégiai és taktikai okok miatt nem voltak érdekelve a népszavazási kérdéssel adekvát viták, kampány lefolytatásában, és hasonlóan adekvát tájékoztatásban. Az így alul- és félretájékoztató állampolgároknak ezért „kognitív disszonancia” inkább a kampányok közötti, antagonisztikusnak tetsző ellentmondások miatt alakulhatott ki.

Hadd szóljak egy személyes tapasztalatomról is. Egy közismert kormánypárti politikust értetlenkedve kérdeztem meg, hogy pártja miért a nemet támogatja a második kérdésben, és felolvastam neki az aznapi Népszavából a kérdés szövegét, jelezve, hogy szó sincs abban kettős állampolgárságról és annak egyoldalú kiterjesztéséről, ezért pártja a kedvezményes honosításról szóló törvény jövőbeni parlamenti megalkotását minden további nélkül támogathatná. Az illető nagyon meglepődött, majd később pártja egy gyűléséről azért hívott fel, hogy olvassam be neki a szöveget, ami arra utalt, hogy párttársai sem ismerték szövegszerű pontossággal a népszavazásra feltett kérdést!

Az egyes népszavazási kampányokból és a domináns véleményekből az állampolgárok számára úgy tűnhetett, mintha

- a) A honosítás „kedvezményessé” tétele a kettős állampolgárság „megadásával” egyenlő
- b) a magyar állampolgárság „megadása” automatikusan és törvényszerűen a kettős állampolgárság megszerzésével járna együtt
- c) a határon túli magyarok mindaddig nem kaphattak volna kettős állampolgárságot, és az állampolgárok népszavazáson kinyilvánított akarata nyomán terjesztenék ki rájuk a vonatkozó jogszabályt
- d) a határon túli magyarok mindaddig ténylegesen nem is rendelkeztek volna kettős állampolgársággal

A kérdés szövegéből egyértelműen kiderülő tényekkel szöges ellentétben a kormánypártok kampányában meghatározó elem volt az, hogy

- a) a népszavazás sikere esetén az Országgyűlés és a pártok a parlamentáris demokrácia rovására háttérbe szorulnának (*Másrész viszont az igenek sikere a parlamentet arra kötelezné, hogy rossz kérdésekre rossz választ adva alkotson törvényt.*)
- b) a Magyar Köztársaságnak egyoldalúan és tömegesen kellene kiterjesztenie az állampolgárságot

Még a népszavazást kezdeményező MVSZ kampányában is elsikkadt az, hogy a népszavazás kezdeményezését megelőzően Patrubány Miklós a népszavazásra feltett kérdés tartalmával ellentétben azt mondta, hogy a magyar államnak alanyi jogon kellene biztosítania a kettős állampolgárság jogát a határon túli magyaroknak.

Az MSZP álláspontja eredetileg az volt, hogy nem zárják ki, hogy a határon túli magyarok egyéni elbírálás alapján magyar állampolgárságot kapjanak. Az „egyéni elbírálás” harmonizált az „egyéni kérelemre” történő kedvezményes honosítással.

A későbbiekben a kormányoldal kampányában a népszavazási kérdés szövegével ellentétes stratégiai fordulat ment végbe.

Az Ágoston Andrással, Duray Miklóssal és Tőkés Lászlóval folytatott tévévitában Gyurcsány Ferenc egy kérdésre azt válaszolta, hogy automatikusan a kérelmezők igényére tömegesen kellene kettős állampolgárságot adni. *(A miniszterelnök még a Magyar Rádió 2005. február 4-ei adásában is az állampolgárság „tömeges és egyoldalú kiterjesztése” ellen foglalt állást!)*

A kormányoldal kampányában fontos elem volt hivatkozni Martonyi Jánosra, az Orbán-kormány külügyminiszterére, aki 1999-ben a „Magyarország és a határon túli magyarság” című konferenciát követő sajtótájékoztatón azt mondta, hogy „a kettős állampolgárság automatikus kiterjesztése súlyos veszélyeket jelentene, s jogilag megvalósíthatatlan, viszont most az „igen” oldalára állt...

Az egyik tévévitában Hiller István (MSZP) kifejtette, hogy néhány éve a Fidesz-kormány külügyminisztere és több politikusa is azt mondta: veszélyeket rejt a kettős állampolgárság, jogilag megvalósíthatatlan, valamint aggasztó ez ügyben aláírásgyűjtésbe kezdeni. Hiller mindezt azzal magyarázta, hogy a Fidesz már nincs kormányon.

A kampány idején Adrian Nastase kijelentette: „Mi nem repülőgépről szórtuk az állampolgárságot a moldvai és ukrajnai románoknak, hanem minden esetet egyénileg bíráltunk el”.

Kis János azt írta, hogy az állampolgárság etnikai alapú kiterjesztése egyben azt is jelentené, hogy a magyar állam saját jogi fennhatósága alá vonná a szomszédos államok polgárainak egy részét, ezzel pedig megsértené ezen államok szuverenitását.

Valki László jogász véleménye az volt, hogy az Országgyűlés dönthet [sic!] ugyan az állampolgárság kiterjesztéséről, de Magyarország nemzetközi jogilag lehetetlen helyzetbe kerül.

A Fidesz és a Fidesz vezette jobboldal nem volt képes, és (talán) nem is akarta tisztázni a „kettős állampolgársággal” kapcsolatos 2002 előtti álláspontját.

Áder János a Hiller Istvánnal folytatott - fentebb idézett – vitában csak azt tudta mondani, hogy pártjának álláspontja nem változott, hanem fejlődött, és a Fidesz más megoldást keresett, mert a szocialista kormányzat „kiherélte” a státusztörvényt. Áderék valamilyen oknál fogva mintha hallgatni akartak volna arról, hogy 2002-t megelőzően pont a „kettős állampolgárság” és annak egyoldalú megadása érdekében történtek a mostanitól tehát gyökeresen eltérő kezdeményezések. Kuncze Gábor ezért minden további nélkül mondhatta, hogy a Fidesz csinált egy hátraarcot a korábbi véleményéhez képest.

Orbán Viktor kijelentette ugyan, hogy nem kívánatos egy olyan törvény, „amely kimondja, hogy bármifajta egyéni kérelem nélkül a magyar állam úgy dönt, hogy egyoldalúan állampolgárrá nyilvánít hárommillió embert”, de nem figyelmeztetett arra, hogy a népszavazásra feltett kérdés ezt nem is tenné lehetővé. Másrészt arról is szólt, hogy a kettős állampolgárság, a státusztörvény és a határon túli magyarok autonómiatörekvései nem zárják ki, sőt kiegészítik egymást...”

Orbán Viktor azt is mondta: „ha az igenek lesznek többségben, akkor a Parlamentben is igennel szavazunk a kettős állampolgárság ügyében”! Továbbá: „azzal, hogy igennel válaszolunk, jót cselekszünk, és utána megbízunk parlamenti képviselőinkben, akiknek majd kétharmaddal részletkérdéseket is meg kell oldaniuk a kettős állampolgársággal kapcsolatban” Orbán a szavazás utáni értékelésében azt állította, hogy a véleményt nyilvánító polgárok „igent mondtak az összetartozásra és a kettős állampolgárságra”

Révész Máriusznak, a Fidesz szóvivőjének egy nyilatkozata még harmonizált a feltett kérdéssel: „állampolgárságot kell adni a határon túli magyaroknak, mégpedig úgy, ahogy a határon túli magyarok kéri”. Révész nem beszélt kettős állampolgárságról, viszont, az „úgy, ahogy” megfogalmazás megengedi azt, ha a határon túli magyarok is kettős állampolgárságról beszélnek – mint ahogy tették is.

Pokorni Zoltán, a Fidesz alelnöke egy lakossági fórumon azt remélte, hogy „a baloldal sem utasítja el egyértelműen az állampolgárság megadását” a kettős állampolgárságra vonatkozó népszavazás során.

Németh Zsolt (Fidesz) helyesen állapította meg, hogy „egy eredményes voksolás jogilag kötelezné a Magyar Köztársaság Országgyűlését egy törvény megalkotására, annak pontos tartalmának kidolgozása tehát a magyar honatyák felelőssége”, de előtte azt írta: „...a szavazócédulán az egyik kérdés a kettős állampolgárságról szól majd”.

Csóti György szerint: „Az elszakított nemzetrészek önrendelkezését az autonómia valamelyik formája, személyes szabadságát a kettős állampolgárság biztosíthatja...”

Kövér László (Fidesz) ugyan földhöz racionalizmussal válaszolt a kérdésre, hogy miről is szavazunk két nap múlva, de pártja kampánya egyáltalán nem erre épült: „Sem többről, sem kevesebbről, minthogy ad-e a nép felhatalmazást, illetve kötelezvényt az Országgyűlésnek arra, hogy akképpen módosítsa az állampolgárság elnyerésével kapcsolatos jogszabályokat, hogy azok lehetővé tegyék a határon túl élő magyarok számára, hogy a szülőföld elhagyása, áttelepülés nélkül elnyerhessék a magyar állampolgárságot”.

Összességében úgy tűnik, mintha a Fidesz és a jobboldal az egyéni kedvezményes honosítást eleve és elméletben is a közelebből egyébként nem definiált kettős állampolgárság megadásával azonosította. Ennek racionalitásával – a Fidesz stratégiai sikerét illetően - az volt a baj, hogy nem a kedvezményes honosítás megszavaztatásával akartak lehetőséget biztosítani a kettős állampolgárság jövőbeni megadására, hanem végőskig kitarítottak a kedvezményes honosítást helyettesítő, de az ellenkampány és a definiátlanság miatt ezer sebből vérző kettős állampolgárság mellett. Korábbi álláspontjuk, miszerint az (egyoldalúan kiterjesztett) kettős állampolgárság jogi nonszensz, amely csak több kárt okoz a határon túliaknak, így valósággal visszaütött: elhallgatással kellett védeniük egy olyan már nem tartható és általuk lényegében nem is tartott álláspontot, amit csak a „kettős állampolgárság” kifejezése kapcsolt egybe a kedvezményes honosításról szóló népszavazás kampányával. A Fidesz kettős állampolgársággal kapcsolatos retorikai és elméleti bizonytalankodását és ellentmondásos megnyilatkozásait érethetően aknáztta ki azzal az interpretációval a kormányoldal (Kuncze Gábor), hogy „szavazatok igennel az állampolgárságra, egyébként meg tárgyalunk arról, hogy nem adjuk meg azt”! A Fidesznek nem volt, mert az előbbieket folytán nem is lehetett semmilyen racionális válasza erre az értelmezésre. Amikor Kövér László, példának okáért, a népszavazási kérdést úgy határozta meg, hogy ad-e a nép felhatalmazást, illetve kötelezvényt az Országgyűlésnek arra, hogy akképpen módosítsa az állampolgárság elnyerésével kapcsolatos jogszabályokat, hogy azok lehetővé tegyék a határon túl élő magyarok számára, hogy a szülőföld elhagyása, áttelepülés nélkül elnyerhessék a magyar állampolgárságot, konkrét tartalommal töltötte meg a népszavazási kérdésben meg nem határozott „kedvezményes honosítás” fogalmát. Kövér és mások hasonló megfogalmazásában nem egyszerűen törvényalkotásra, hanem – ellentétben a konkrét szöveggel – meghatározott vagy meghatározható tartalmú törvény megalkotására hatalmazná meg a nép az Országgyűlést. Mivel azonban az ellenzék, a nem pártiak nem rögzítették egyértelműen, hogy milyen tartalmú törvény meghozatalára kérnek felhatalmazást, lényegében szabad kezet biztosítottak

maguknak a kampány során a „kedvezményes honosítás” és a „kettős állampolgárság” tetszőleges tartalmú azonosítására. Ebben rövid távon, a kampány kivitelezését illetően volt ráció, mert kitágította a retorikai mozgásteret. Hosszabb távon viszont, az igenek győzelmét illetően kevés volt benne a ráció, mert a Fidesz - a kormányoldalhoz hasonlóan – a jövőbeni parlamenti vita tartalmát előzetes kampánytémává tette!!

Azzal, hogy Orbán Viktor is jelezte, hogy „kétharmados többséget igényel a törvény”, az ellenzéki oldalon megjelent az a szerintem tisztán racionális elem, ami a kampányban végül is háttérbe szorult: a kétharmadoság miatt a pártoknak mozgásterük van az állampolgársághoz jutás feltételeinek egy későbbi időpontban történő eldöntésében. Az, hogy ezzel a mozgásterrel nem élt az ellenzék, az ellenzéki kampány Achilles-sarkának bizonyult. A zavart jól jelzi, hogy Hack Péter az előbbieket azzal cáfolhatta, hogy a kérdés egyértelmű, a kritériumok világosak: csak teljes értékű magyar állampolgárság adható a határon túliaknak. Hack tévedett (csúsztatott) abban, amit az ellenzék nem cáfolhatott racionálisan: az állampolgársághoz jutás feltételei és az állampolgársággal járó jogosítványok kérdése nem ugyanaz.

A Fidesz azt mondta, hogy a pártpolitikát távol kellett volna tartani a kérdéstől, és hogy „kezet kell nyújtanunk a baloldaliaknak, s azoknak, akik egyébként más tekintetben a szocialistákkal szoktak szavazni”. Orbán Viktor is úgy gondolta, hogy „egy, a nemzet sorsáért és jövőjéért valóban felelős politikai elitnek teljes egyetértésben kellett volna küzdenie”. Ezeknek az álláspontoknak bizonyára megvolt a maguk pozitív szerepe a kampány kivitelezésében, de tartalmilag csak akkor szolgálhatták volna az igenek sikerét, ha racionálisan megalapozottak lettek volna. A racionális alapot viszont az adhatta volna a baloldallal kialakítandó minimális konszenzushoz, ha mindkét oldal elfogadja: közösen mondanak igent a „kedvezményes honosításra”, de nem bocsátkoznak vitába a kedvezményes honosítás tartalmi részleteit illetően. Ez adta volna, ennek kellett volna adnia jobboldali ellenzék racionalitásának a kritériumát, hogy az elvi célt, az igenek győzelmét elérjék. Ehhez képest utóbb az derült ki, hogy az igenek győzelmet szolgáló kampányt nem kellő racionalitással alapozták meg.

Kövér László utólagos érvelése szerint: „Ha azt nézzük, hogy milyen esélyeket lehetett tulajdonítani egy ilyen kezdeményezésnek, akkor ezt a népszavazást nem lett volna szabad elindítani”. Megközelítésemben az esély, még pontosabban az esély mérlegelése is racionalitási kritérium, ezért racionalitás kérdés az is, hogy az esélyt csökkentő tényezőkkel szemben hogyan küzdenek, avagy miképpen próbálják növelni az esélyeket. Ezért egyetérttek azokkal az értékelésekkel, hogy a Fidesz kampányában a racionalitás hazardjátékká vált.

Csakhogy a racionalitásnak éppenséggel a kockáztatásból eredő rizikó faktorokat kellene kiküszöbölni. Igaza van Debreczeni Józsefnek: a kezdeményezés attól a Patrubány Miklóstól jött „alulról”, „akit mérvadó jobboldali körökben ma is kalandornak vagy provokátornak tartanak”. „Akinak az MVSZ élére való megválasztását Orbán Viktor miniszterelnök meg akarta akadályozni, s akitől megvont minden állami támogatást.” A hazardírozást igazolják közvetve mérvadó határon túli magyar politikusok is. Duray Miklós azt mondta: a határon túli magyarság a népszavazással „a magyar identitástudatukban megroskadt lelkű emberekre”, a magyarországi magyarokra bízta sorsát. Duray lényegbe vágó racionalitási problémáról foglal állást: a referendum kiírása után már-már nincs más lehetőség (esély), mint eredményes és sikeres voksolásra buzdítani a választókat. Kovács Miklós, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke szeptemberben már azt mondta: „Patrubány gajra vágja az ügyet. Abból is látszik az ország hozzáállása a kérdéshez, hogy csak egy ilyen marginalizált szélhámosnak jutott eszébe foglalkozni az ügygel”. Utólag Kasza József, a VMSZ elnöke is azt nyilatkozta: „Ez a felelőtlenség most számszerűsíthető, és elvárom azoktól, akik zsákutcába terelték a kérdést, hogy vonják le a felelősséget, köszönjenek le tisztségükről, és örökre tűnjenek el a történelem süllyesztőjében, mert óriási kárt okoztak a határon túli magyaroknak a kezdeményezés sikertelenségével”. Ezek a nyilatkozatok is zavarról és racionalitási problémáról árulkodnak.

Ha ezek a közismert határon túli személyek tényleg előre látták a veszélyeket, nem a kettős állampolgárságnak a tartalmi részleteket magában foglaló alternatíváját, hanem az Országgyűlésnek a későbbi és tartalmilag előre meg nem határozott döntését kellett volna támogatniuk.

Tipikusan a magyar jobboldal politikai kultúrájából kibomló racionalitási problémának látom azt, hogy bár a magyar jobboldal „hagyományosan” mélyen szkeptikus a magyar társadalom értékrendjét illetően, és kritikus a „posztkommunista” örökséggel és attitűddel szemben, továbbá kifejezetten nemzeti kérdésekben bizalmatlan „Kádár népével” szemben, a kampányban olyan elemeket vonultattak fel (Trianon, nemzeti szolidaritás stb.), amivel szemben „Kádár népe” szerintük is immúnis... A Fidesz kampányában a legsúlyosabb stratégiai és racionalitást romboló hibát tehát abban látom, ami a népszavazás utáni magyarzkodásokból is rekonstruálható. Ha - mint állítják - a sikertelenség reális veszélye és nagy kockázata miatt súlyos felelősség terheli az MVSZ-t a népszavazás kezdeményezéséért, és – nem utolsó sorban – kudarcáért, mert a magyar társadalom a lelki, tudati, mentális állapota miatt („Kádár népe”) nem fogadóképes az ilyen kezdeményezésre, akkor a Fidesznek erre való tekintettel kellett volna támogatnia népszavazási kezdeményezést, ha már egyáltalán

eldöntötte a népszavazás és az igen támogatását. Magyarán: az előbb elmondottak alapján irracionális stratégiai húzás volt szinte kizárólag érzelmi alapokra helyezni és az ismert módon kivitelezni a kampányt, amit „Kádár népe” egyértelműen vagy nacionalista (és ezért elutasítandó) vagy nyers és önös hatalmi érdekeket szolgáló akciónak fogott fel.

A két legnagyobb párt nem tudta és/vagy nem akarta a kampányában értelmesen megjeleníteni azokat az elemeket, amelyek a másik alternatíva (az MSZP-nél az igen, a Fidesznél a nem) racionális elfogadása mellett szóltak. Ez azért is érdekes, mert a Fidesz az uniós népszavazásban egy kétélyekkel és fenntartásokkal elegendő, az MSZP viszont minden kételytől és fenntartástól mentes igennel kampányolt. A „lehetséges rossz következmények” racionális mérlegelésének a hajlandósága tehát felcserélődött.

A kormányoldal, s különösen az MSZP egy érdekes módon racionális vagy – még inkább – racionalizáló kampányt folytatott azzal, hogy a lehetséges rossz következmények racionális belátására biztatta a polgárokat. A következmények racionális megalapozása (közvélemény-kutatási és statisztikai adatok felhasználása, „felvilágosítás” stb.) és – így – a racionális beláttatás (meggyőzés) kivitelezése azonban irracionális tartományba tolta a szocialisták racionalizáló kampányát. A szocialista „racionalizáció” egy másik szála, véleményem szerint, hogy az MSZP lényegében visszanyúlt a 2002-es választási kampányának az akkori SZDSZ által is elítélt (!) „idegenellenes” elemeihez: a 23 millió román beözönlésének és annak lehetséges rossz következményeinek a témájához. A „23 millió román beözönlésének” vízióját egy későbbi parlamenti vitában azzal védték meg, megintcsak „racionálisan”, hogy „számítási hibát” vétettek. A 2004-es kampányban a „racionalizációt” abban látom, hogy racionálisan kerültek a „beözönlés” terminusának és más hasonló fogalmaknak a használatát, és tudományos számítással (racionálisan) megalapozottnak tüntették fel a határon túli magyarok kimondatlanul sugallt beözönlését. Ezt a technokratikus populizmusnak nevezhető megoldást a kormányfő racionálisan kiegészítette a populizmus rendszeres bírálatával: „vajon képes-e Magyarországot rabul ejteni egy szociális értelemben populista, jellegzetesen kelet-közép-európai archaikus politika, vagy van egy nyugatos, modernizáló irányzat?; a népszavazás rámutatott arra, hogy a nemzeti és szociális populizmusnak nincs olyan támogatottsága, mint amire számítottak; a jobboldal elindult a nemzeti, etatista-populista irányba; „kalkulálni kell a feléledő nacionalizmus és populizmus veszélyével”; „Értem, hogy az emberek nemet mondanak az indulatokra, a nacionalizmusra és a szociális populizmusra”.

Különös tekintettel az igen támogatásának a szocialisták által is megfontolt alternatívájára, úgy tűnik, hogy az MSZP súlyos stratégiai hibát követett el.

A szocialisták igent mondhattak volna a népszavazásra feltett kérdésre, egész pontosan a „kedvezményes honosításra”, amivel elérhették volna, hogy 1) az igenek alternatív versenye alakuljon ki, 2) kormányzati és pártpolitikai bizonyítékát adták volna a „nemzet egyesítése” ideológiai programjának. A történetek alapján azonban minden ellenkező tartalmú retorika ellenére végletesen beszorultak a magyar nemzet kettéosztójának szerepébe. Szembeötlő volt, hogy a baloldali kormánypárt kampányában mennyire nem volt jelen, s pláne nem volt stratégiát megalapozó a szolidaritás hagyományosan baloldali értéke. Véleményem szerint egy racionálisan kimondott szocialista „igen” után az MSZP és a kormány arra vállalkozhatott volna, hogy az igenek általuk is támogatott győzelme után hárátsák el azokat a lehetséges rossz következményeket („beözönlés”), amelyeknek a valóságban a „nem” felvállalásával igyekeztek elejét venni. Ezt a stratégiát megalapozta volna az, hogy a népszavazásra feltett kérdés az igenek győzelme esetén expressis verbis az Országgyűlés (tehát a parlamenti többség) illetékességébe utalta volna a vonatkozó törvény meghozatalát, ami nagy mozgásteret adott volna az MSZP-nek és a kormánynak. A kormány népszavazás utáni, a határon túli pártokkal és a MÁÉRT-tel kapcsolatos aktivizálódása az „igen” támogatásával is megtörténhetett volna, a szülőföldön maradás programját az „igenek” támogatásával, és arra tekintettel is ki lehetett volna dolgozni.

Meghatározó volt az, hogy az MDF nem volt képes hathatósan képviselni a kampányban azt az álláspontját, hogy ők már előzetesen benyújtottak egy törvényjavaslatot a „kettős állampolgárságról”. Ez nem a két nagy párt álláspontját módosította volna, hanem azon belüli alternatívákat: racionalizálhatta az MSZP nemét és a Fidesz igenjét. Az „igen” és „nem” választási alternatíváin belül tehát – véleményem szerint – létezett kampányalternatíva is. Ezt támasztja alá a kormányzó SZDSZ több politikusának utólagos lesújtó kritikája a kormány kampányáról.

A kampányok racionálisan irracionális, avagy irracionálisan racionális voltát bizonyítja, hogy a „tájékoztató” és „felvilágosító” kampányok kivitelezői kivétel nélkül keményen bírálták a tájékoztatást és felvilágosítást. Gyurcsány Ferenc nagyon sokáig egy semleges, a „felelős döntéshez” tájékoztatást, s csak tájékoztatást nyújtó kormány képét sugallta. Szerinte a nyilvánosság előtt „sok-sok leegyszerűsítéssel, hamis, helyenként hazug állításokkal zajló vitában” összekeverednek a kérdések; sokszor hamis tájékoztatás, a kérdésre nem adható jó válasz, megoldhatatlan kérdésről kell szavazni. Az MSZP következetesen tartotta magát ahhoz, hogy rossz kérdésekre csak rossz válasz születhet. Hiller István utólag

mégis úgy értékelte a történetet, hogy győzött a józan ész! Orbán Viktor szerint a létbizonytalanság, a kormány riogató és elijesztő kampánya mellett az emberek tájékozatlansága is közrejátszott. Az SZDSZ kezdettől fogva úgy gondolta, hogy a népszavazás kérdéseit rosszul tették fel. Kuncze Gábor utólag úgy vélte, hogy rossz volt a tájékoztatás. Gémesi György (MDF) azt nyilatkozta, hogy nem tájékoztatták kellőképpen az embereket arról, hogy miről is kellene voksolniuk. Az MDF úgy látta, hogy alultájékozottak voltak a választók. Markó Béla a népszavazás után kijelentette: a romániai magyarok joggal haragszanak a magyarországi politikai elite, a magyar nemzetre viszont nem lehet haragudni, mivel nem kapott megfelelő tájékoztatást. Juhász Attila zentai polgármester is úgy látta, hogy a magyar választók nem igazán tudták, miről is kellene dönteniük.

Széleskörű személyes tapasztalatra is alapozódó hipotézisem szerint a racionálisan irracionális kampányok eredményeképpen megrendült az állampolgárok önmaguk döntési kompetenciájába vetett hite. A „rossz időben” és „rosszul feltett” kérdésekről és a kérdések „eleve értelmezhetetlen” jellegéről szóló retorika az általánossá vált destruktív kommunikációs stratégiákkal (félrevezető viták, félreértelmezések, hazugságok, lejáratás stb.) együtt növelte az állampolgárokban az érzést, hogy képtelenek átlátni a vitát és racionális és/vagy jó döntést hozni. Az inkompetencia érzését erősítette a rosszul feltett kérdésekre adható „rossz válaszok”, a „nincs értelmes válasz”, a „súlyos következmények”, a „felelős döntés” és a „felelős hazafiság” retorikája. Viszont elejét lehetett volna venni az állampolgári inkompetencia érzésének népszavazásra feltett kérdések szövegcentrikus értelmezésével és egy erre alapozódó vitával. Az, hogy az állampolgár „akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson”, az állampolgárt kognitíve minden téren tehermentesítette volna a döntés alól, a tényleges állapotok ismeretétől kezdve a döntési alternatívák kidolgozásán át a lehetséges következményekig bezárólag.

Ezzel szemben a kampányok a maguk empirikus valóságában az állampolgárokra testálták az országgyűlési képviselők jövőbeni konszenzusos döntésének minden kognitív terhét. Az Országgyűlés döntésre felhatalmazásának igen egyszerű eldöntése, azaz önmaguk kognitív tehermentesítése helyett lényegében arra kérték a polgárokat, hogy képzeljék magukat az országgyűlési képviselők és azok jövőbeni helyzetébe, és úgy gondolják végig az országgyűlési képviselők előtt álló problémát, mintha nekik, állampolgároknak kellene dönteni. Bármennyire is jogos Babarczy Eszter frappáns című („Irracionalitás és politika”) írásának alapkérdése, jól tükrözi a népszavazási kérdés félreértését: „Hogyan döntünk, ha nem tudjuk, mik a tétek és mik a következmények? És hogyan tanítanánk meg gyerekeinket, ha magunk nem tudjuk?”

Véleményem szerint az állampolgároktól következményekre tekintettel levő, tehát racionális (és morális) döntés akkor lett volna elvárható, ha az állampolgároknak azt kellett volna mérlegelniük, hogy milyen döntési kényszerhelyzetbe hozhatják saját országgyűlési képviselőiket.

Állampolgári kompetenciát romboló volt a Hiller István által is hangoztatott kormánypárti vélemény, miszerint a népszavazás egyáltalán nem helyes útja a kérdés eldöntésének, amit közvetve erősített az az ellenzéki álláspont, hogy a kérdést abban az értelemben nem szabad lett volna népszavazásra bocsátani, hogy a kormány(ok)nak és a parlamenti kormánytöbbségnek kellene dönteni róla.

Noha a baloldali (nem-párti) többségű parlamentnek a népszavazás eredménye miatt nem kellett kötelezően törvényt alkotnia a kedvezményes honosításról, az MSZP országos választmányának népszavazás utáni állásfoglalása mégis az volt: „A kormánynak és a parlamenti frakciónak mind a nemzeti, mind az egészségügyi kérdésekben sürgető feladataik vannak, nincs azonban okuk hibás döntésekhez vezető kapkodásra, alaposan átgondolt, minden érintettel egyeztetett, szakmailag is megalapozott lépéseket kell tenniük”. A szlovákiai Magyar Koalíció Pártja is úgy vélte utóbb, hogy most a magyar kormányon a sor, hogy lépjen. Kuncze Gábor úgy látta, hogy „a határon túli magyarokkal kapcsolatban a politika mozgástere megmaradt”. Dávid Ibolya közvetlenül a népszavazás után azt nyilatkozta, hogy „ezeket a kérdéseket nem népszavazáson, hanem a parlamentben kell eldönteni”, és a továbbiakat illetően a népszavazásra feltett kérdés logikájából indult ki: az MDF elvárja, hogy „az Országgyűlés március 15-ig alkossa meg a határon túli magyarok jogviszonyát szabályozó törvényt” Lendvai Ildikó (MSZP) közvetlenül a népszavazás után felkérte az ellenzéket, hogy támogassák a szülőföld-programot, mert sebet kaptak most a határon túli magyarok.

A kampány és a pártok egyes kampányai gyökeresen más lett volna, ha a mérvadó politikai szereplők felismerik és racionálisan mérlegelik azokat a lehetőségeket, amelyek a népszavazásra feltett kérdés egyik, s talán legfontosabb elemében rejlett: az Országgyűlés döntsön a kedvezményes honosításról. Véleményem szerint reális lehetőség lett volna ragaszkodni a népszavazási kérdés szövegéhez, és a hangsúlyt a kedvezményes honosításra, a jövőbeni parlamenti döntésre, és a törvény kétharmados jellege miatti konszenzuskényszerre helyezni. Szigorúan ennek fényében tűnik irracionálisnak az, hogy bár a parlamenti pártok képviselői találkoztak az álláspontok közelítése céljából, a megegyezés elmaradt. Utólag idealistának és idealistán racionálisnak tűnő álláspontom szerint közös nevezőt biztosíthatott volna a népszavazásra feltett kérdés szövegcentrikus értelmezése.

A népszavazás miatt lelki és politikai konszolidáció (kormányzati kezdeményezés, tárgyalások, egyeztetések) politikai osztályon belüli igénye a politikai osztály korlátozott racionalitását bizonyítja. Azt, hogy tudták: a népszavazásra feltett szöveg eleve, a népszavazás előtt, intézményes lehetőséget nyújtott volna egy ilyen megoldásnak. Egy olyan megoldásnak, ami a népszavazás után már mindenki számára magától értetődő volt.

A népszavazás után történtek legnagyobb tanulsága az, hogy a kormány úgy tárgyal a határon túli magyar szervezetekkel a kedvezményes honosításról, hllllléövvvvvffghukhogy azt megelőzően elutasította a kedvezményes honosítás népszavazásra feltett kérdését!

Ha átestek az állampolgárok valamiféle „politikai tanulási folyamaton”, akkor a politikai osztály népszavazás előtti irracionális konfliktuskészsége és utólagos racionális konszenzuskészsége együttesen arra ösztökélheti őket, hogy továbbra se higgyenek önnön kompetenciájukban.